

Islám – pohled zvenčí

Arnold Suckau

Náboženství patří k bytosti člověka. Proč? Protože člověk není tak samozřejmě a pevně svázán s bytím na zemi jako kámen, rostlina a zvíře, a proto zůstává labilní, zranitelný, ohrožený. I když to na jednu stranu člověku dává velkolepou otevřenost, budoucnost, kterou ostatní stvoření nemá, je zde na druhou stranu nebezpečí, že může svoji budoucnost zmeškat a spokojit se pouze s nedostatečně existující hmotnou přítomností. Proto mu dalo nebe náboženství jako potravu na cestu, aby se mohl orientovat a na zemi správně žít ovšem právě v různých útvarech, především ve velkých světových náboženstvích. Čím více si určité náboženství cení této darované otevřenosti a svobody člověka, chce je duchovně provázet, nikoli však dogmaticky zakrývat, tím lépe pro vývoj člověka, náboženství a celou lidskou společnost.

Všechna velká náboženství pocházejí z Asie. Ale vystupuje z nich okruh, který má původ v Přední Asii - na rozdíl od okruhu východnějšího - v Palestině a v arabských zemích. Je zvykem označovat jej jako monoteistickou nebo také abrahamovskou náboženskou rodinu, ačkoli je to spíše křesťanský pohled na věc, zatímco mnozí židé a muslimové svému sesterskému náboženství v tomto bodě příliš nedůvěřují. Budeme se nyní věnovat těmto třem náboženstvím s těžištěm v islámu.

Oproti dnes rozšířenému názoru - ovšem spíše u křesťanů než u židů - že křesťanské a židovské náboženství jsou si nejpříbuznější, prohlásil někdejší zemský rabín ve Württembergu, Joel Berger, že židovství má stále nějaké nábožensko-teologické problémy s křesťanstvím, kdežto s islámem nikdy. Tak tomu vskutku je. Ukazuje to na podobnost vyznání.

Židovské vyznání zní: Slyš, Izraeli, věčný je náš Bůh, věčný je jediný. Islámské vyznání zní: Není Boha kromě Boha a Mohamed je jeho prorok. Přiznání se k jedinému Bohu je v obou případech nesporné a má i váhu prostoty. Zatím co se monoteismus v Izraeli prosazoval dlouhou dobu, etabloval se v časném období islámu ještě za života a působení Mohameda v arabských zemích ve velmi krátké době. V islámu se zdá být monoteismus ještě absolutnější, neboť vyznání je vysloveno ihned, bez předchozího vymezení adresáta. V tom zároveň spočívá misionářské poslání, aktivní výzva - na rozdíl od židovského náboženství a přes sympatie, které jeho monoteismu byly často prokazovány v pozdní antice. Srovnání se zaokrouhluje tím, že se v žádném případě k formulí vyznání nepřipojuje vysoce vážený Mojžíš, ale naproti tomu se poukazuje na Mohameda, a tím se mu přiznává vysoké místo v dějinách náboženství. Je to totéž, jako když se v islámu jmenuje Mohamed pečeti proroků, posledním, dveře zamykajícím vyslancem, který od dob svých předchůdců vyřizuje často nevlídné božské poselství s konečnou platností a přesně.

Křesťanské vyznání je naproti tomu komplikované, také mnohem delší, neboť vyjadřuje diferencované výpovědi zaměřené třemi směry Trojice. Pro „teoretickou ortodoxii“ je v židovství a islámu kvantitativně málo místa, a i z tohoto důvodu obě „ortopraxie“ přiznávají více důležitosti správnému náboženskému jednání ve všech oblastech života i zjevným zákonům. V islámu to vedlo k tomu, že se lidová potřeba poznání zaměřovala na všechno, co bylo k dispozici mimo tabuizované náboženství, a to byl celý svět, který bylo třeba zkoumat a užívat, zvláště v klasickém období islámu, kdy z jeho světa vycházely velké vědecké a technické podněty. Myšlení člověka nebylo sporými jednoduchými obsahy víry dostatečně zaměstnáno (pokud nebyl člověk zrovna teolog) a mohlo se tedy přiklonit ke světu, zatímco náboženská existence rozvíjela ohromnou sílu při odevzdání se do zjevené božské vůle a do šíření islámské vlády. Ta znala zrovna tak málo jako křesťanská vláda svobodu náboženství v

moderním smyslu, ale byla zpravidla tolerantnější než křesťanská, protože vlastníci svatých spisů byli chápáni jako ti, kdo patří k dřívějším božským zjevením, nepotřebovali být obraceni na víru a směli se spravovat autonomně, i když jako občané nižšího stavu. Židé téměř vždycky dávali přednost islámské vládě před křesťanskou.

Také pohled na abrahamovskou rodinu je zajímavý. Abraham je ctěn všemi, křesťany nejméně, vlastně pouze zacházkou přes Starý zákon, zahrnutý do Bible před Novým zákonem, a přes Pavlovo hodnocení Abrahama jako Bohu důvěřujícího před tórou z hory Sinaj. Pro židovské náboženství platí za praotce skrze jeho syna Izáka, Izákova syna Jákoba a dvanáct pokolení, se zaslíbením země v Palestině. V islámu je vzorem muslima, který se svým druhým synem Izmaelem zřídil nebo znovu vystavěl v Mekce Ka'bu jako monoteistickou svatyni. V křesťanství je to praotec Ježíšův, přihlédneme-li k dogmatu neposkvrněného početí.

Mohamed, který žil od roku 570 do roku 632 po Kristu a od roku 610 měl různá vnuknutí, jež po počátečním váhání uznal za Boží zjevení, si byl vědom toho, že nepřináší něco zcela nového, nýbrž že uzavírá to autentické, co v všech dobách dávalo nebe prostřednictvím svých vyslanců ke správnému vedení lidí jako božská zjevení. Zámožný patriciát, který vládl v Mekce, Mohamedově rodišti, odmítl napomenutí, až na malé výjimky, přijmout. Roku 622 našel Mohamed a jeho věrní, první muslimové, útočiště v severněji položené Medíně. Mohamed se tam stal smířícím soudcem pro městské konflikty a rychle se vypracoval na regenta a vojevůdce v rozmlísce s obyvateli Mekky. Roku 630 byla Mekka téměř bez boje dobyta, hladce integrována do islámského světa a Ka'ba, očištěná od obrazů bohů, se stala geografickým poutním místem nového náboženství. Mohamed zemřel v roku 632 v Medíně.

Sto čtrnáct zjevení bylo brzy sebráno a třetí kalif Otmán je seřadil v současném pořadí jako knihu: Svatý korán. Korán je napsán v arabštině básníků a pěvců rýmovanou prózou a jen jako takový je považován za autentický; jediné účelné čtení se realizuje, když se melodicky recituje - jen tak může působit neobyčejnými účinky. Čtení pouhého obsahu v překladu zůstává na povrchu. Ve své struktuře se Korán podobá spíše tkanivu koberce, jehož nitky se proplétají a naznačují svými pestrými barvami skryté vztahy, než klidnému, dlouhému vyprávění po kapitolách.

Nejdůležitější však je, že z muslimského hlediska je léčebným prostředkem, dolů seslaným Božím darem v pozemské podobě. Formálně se tedy Korán neřadí vedle Bible, nýbrž vedle bytosti Ježíše Krista v křesťanství. Korán platí za sebezjevení Boha. Právem se říká: jako křesťanství hovoří o „inkarnaci“ Boha, Božího syna v člověku Ježíši, tak by mohl islám hovořit o „illibraci“, při níž se Bůh stává knihou, tj. o sestoupení preexistujícího nebeského Koránu, „Matky knihy“, která formálně připomíná božskou a lidskou podstatu Ježíše Krista. Jestliže trvalo dlouho, než se Bible za změněných podmínek vědomí stala předmětem historicko-kritického zkoumání - což je stálý problém, kdy se bez opory o spirituální poznání její obsah dalekosáhle vysvětluje a vydává světovému duchu doby - pak je možné pochopit to, že muslimové odmítají dotýkat se ještě svatější povahy svého Koránu. Nicméně se to jistě stane v budoucnosti problémem, který by potom mohl být vyřešen jen s pomocí prokázaného duchovního poznání. Avšak kromě toho jsou mnohé verše Koránu nesrozumitelné a vedou tak čtenáře k nesprávnému pochopení, protože inspirované pokyny tu a tam do sebe přejaly konkrétní dějinné jednotlivosti, které by člověk musel znát, aby je neposunoval příliš blízko absolutnímu rozměru vlastního náboženského smyslu. To se stává často u fundamentalistů, kteří, vyděšeni modernou, drží se zuby nehty každého písmene, které jim slibuje zastavení jejího procesu.

Fundamentalismus, jímž sám islám dnes částečně trpí, především však tím, jak se na něj dívá islámský svět, je fenomén novější doby a politické kruhy jej mohou učinit nástrojem pro své cíle.

Muslimové se od nejstarších dob dělí na většinu sunnitů a na rovněž silnou menšinu ší'itů. Sunna, odkaz, vedle Koránu druhý nejdůležitější náboženský pramen, obsahující zasvěcené výroky a činy Mohameda, je pro všechny muslimy závazná. Když po Mohamedově smrti byl z jeho nejbližších druhů starší Abu Bakr zvolen za kalifa, za vůdce islámské společnosti, cítili to ti, kteří byli spojeni s Alím, bratrancem a zet'em Mohamedovým, jako křivdu, neboť v Alím viděli nositele esoterního odkazu. Jimi potom byla vytvořena ší'a Alího, Alího strana, jejíž příslušníci se nazývají ší'ité. Zatímco se sunnitští kalifové považovali konstitučně za obyčejné lidi, v ší'e byli genealogičtí následovníci Alího, imámové, chápáni jako nositelé božské podstaty, která jim dovoľovala skrze neomylné osvícení další nahlédnutí, zvláště do hloubky jdoucí interpretaci Koránu. Nejznámější ší'itský směr uznává nepřetržitou posloupnost dvanácti imámů. Dvanáctý imám prý žije od devátého století (křesťanského letopočtu, islámský letopočet začíná naším rokem 622) ve skrytosti a citliví věřící jej pocítují ve svém srdci a očekávají jeho nový příchod.

Přestože je jejich náboženství monoteistické, rozcházejí se židé a muslimové ve svém praktickém vztahu k Bohu. Nepovažuje se za rouhání, když se žid s Bohem dohaduje, jestliže takový postup také většinou vyústí v důvěru v nezbadatelnou Boží vládu. Spolu s nadějemi na Mesiáše se tím v červánkách svobody židovství stále zaměstnávalo, přes veškerou úctu k zákonu. Oficiální islám takovou svobodu nezná. Přestože Bůh všechno splní, je člověk co nejpřísněji odkazován na jeho nepřístupnost; absolutní dělící čára mezi Bohem a člověkem nesmí být překročena. Člověku přísluší být sluhou Božím bez podmínky. Alí ovšem je v širším šíitském vyznání nazýván přítelem Boha. Proto je islámská mystika zvláště ve svých radikálních formách v dějinách duchovenstvem často podezírána. Vedle všeobecných ustanovení, šarie, vine se před těmi, kdo chtějí jít dále, mystická stezka nazývaná tariqa, na niž se smí vstoupit jen s návodem mistra: „Kdo si nevezme šaicha za vůdce, toho vede ďábel.“ Extrémní mystikové šli tak daleko, že chápali jedinstvo Boha tak, že svět existuje pouze ve formě myšlenky jediné božské bytosti. Islámská mystika zná i lásku k Bohu, nezávislou na naději na odměnu nebo na strachu z potrestání.

Oproti křesťanství má islám největší potíže s pojmem Bůh. Představa „Syna“ v Bohu je mu naprosto cizí. Ta je však rozhodující pro porozumění nové skutečnosti časem objektivně nastoupené, totiž že Bůh vychází ze sebe a po jedinečné události inkarnace nyní dále vstupuje do člověka a nastupuje v něm všeobecně lidské synovství, tj. dělá božskou autonomií zároveň identickou s lidskou autonomií—jedná se totiž o nejvyšší formu milosti v nové skutečnosti, jejíž výraz můžeme v dějinách náboženství vidět v křesťanství. Jak dalece nachází tato pravdivá skutečnost výraz v tradiční církvi, jak dalece něco z toho teoreticky i prakticky žije v jejích formách, v jejím učení a v její péči o duši, to je jiná záležitost a ta se může stát jen podnětem ke skromnosti.

Islám měl velký význam pro uskutečnění moderní civilizace, která se rozhodujícím způsobem a jistým krokem globálně, ale také pozorně, rozšířila na všechny současné životní situace lidstva. Islám spočívá především na Koránu, na jeho pěti pilířích: na vyznání (šandda), na pěti každodenních rituálních modlitbách (salát), na sociální dani, berni pro chudé čili almužně (zakát), na půstu v měsíci ramadán (saum) a na výroční pouti do Mekky (hadždž). Potvrzuje se, co jsme již zaznamenali: jen první sloup je, použijeme-li tohoto slova, teoretické povahy a je zároveň jednoduchý i monumentální. Ostatní sloupy mají co dělat s náboženskou životní praxí. Převážné uplatnění vůle v oddanosti zjevené Boží vůli, a tím ušetřené síly myšlení, umožnily muslimům dostatek času na učení ve světě, na zkoumání světa a na to, aby byl svět užitečný. Na těchto podnětech studovali a s velkým zápalem dále rozvíjeli antické vědy a techniky původně v podání Egyptanů, Chaldeců, Řeků a Římanů, zčásti také židovským prostřednictvím a dále je vyvíjeli k zářivé civilizaci. Rozkvétaly matematika, astronomie, medicína, farmacie. V islámských městech se budovaly kanalizace, osvětlení ulic, nemocnice. Exaktně se prováděly oční operace. Rozhodující v kulturně historických

souvislostech je teď to, že racionalismus, který se přitom rozvíjel, se stále držel uvnitř hranic náboženství, islámu. Bludaři, kteří hranice překročili, byli eliminováni. Možnost, že by se s vědeckými a technickými metodami a událostmi mohly účinně spojovat světské tendence, byla v zárodku udušena.

V této dějinné podobě se spolu s šířením islámské vlády exponovaly začátky moderní civilizace především na evropské jeviště, které se stalo později jejím středobodem. Křesťané, kteří odmítali islámské náboženství, přijali užitečný přivezený artikl nového pořádku světa podvědomě a dlouhodobě, až se v novověku stal faktorem udávajícím tón. Ten se však nyní zbavil svého náboženského tabu; mnohonásobně a s rostoucí silou jej provázejí osvícenství, materialismus a ateismus, které jsou zároveň jeho podněcovateli i jeho následky. Křesťanské náboženství na místě dřívějšího islámského neprojevovalo dostatečnou sílu k jejich zkrocení. Duch moderny, tak nebezpečný ve své jednostrannosti, unikl z lahve jako džin. Pak jej Evropa, někdejší křesťanský Západ, posílená ve své moci, rozšířila kolonizací po celém světě. Následovaly jí Spojené státy americké, ležící ve stejném proudu. Islámský svět při svém dávno nastoupivším ustrnutí byl této vlně vystaven a mohl z jejich hloubek vycítit jen toto: my jsme kdysi Západu předali zárodky toho, co se k nám nyní ve změněné, nespirtuální a nenáboženské, pro duši jedovaté formě vrací. A kdyby s z tohoto pocitu ujalo po vnější stránce jen něco, zůstala zde hluboká, vážná výčitka, nepřátelství vůči Západu.

Zajisté, mnohé se posuzuje nespravedlivě. Existuje osud dějinného vývoje, jemuž podléhají stejnou měrou původce činů i oběť. V tom, co se děje, jsou i dobré prvky pravdivé, člověka osvobozující osvěty. Mnohé z toho, co se na stavu islámských zemí a na islámských zvyklostech kritizuje, nebylo před několika staletími či dokonce desetiletími v křesťanské Evropě příliš rozdílné. V jistém smyslu má islám svoji osvětu dosud před sebou, zatímco židovství a křesťanství ji již dalekosáhle prodělaly. Ale my máme před sebou velký úkol, my, totiž celý moderní svět: dlužíme světu vážné duchovní pokračování této osvěty, řízení svých kroků směrem k novému, duchu odpovídajícímu člověku a obrazu světa. Antroposofie Rudolfa Steinera jako moderní duchovní věda dokonce jako věda vedoucí k iniciaci, může být nejsilnějším, nejdůležitějším a do největších podrobností jdoucím pokusem chopit se úlohy duchovně proniknout intelektuální a ohroženou civilizaci dnešní doby až do jejich jednotlivých životních a pracovních oblastí. Nikoli omezení inteligence prostřednictvím nějaké vnější doprovodné nebo dozorčí instituce, jak to ve své klasické době udělal ke spásce lidstva islám a jak to ještě dnes můžeme vnímat jako platné varování z jeho strany, nýbrž proměna a přetavení inteligence k tomu, aby byla schopna proniknout do skrytých hloubek skutečnosti. Síla k tomu vyvěrá z mystéria přelomu doby jeho odleskem a odkazem v křesťanském náboženství a proniká do každého člověka. Ten potřebuje jen správné podněty, aby se této síly chopil.

Ke zdárnému soužití lidí a společenských skupin nelze dojít bez tolerance. Tolerance je především skromná schopnost nechat všechny a všechno ostatní, aby se uplatňovali v rámci zákonů platných pro všechny. Jestliže to bohužel není všude samozřejmé, pak budeme v budoucnu potřebovat hlubší toleranci. To znamená obtížnější chápavou toleranci, která činí člověka schopným poznávat to, co je druhým svaté. Opravdové duchovní poznání nám může pomoci při hledání a nalezení jádra pravdy ve všech náboženstvích, aniž bychom stírali jejich bytostné rozdíly. Ještě důležitější než to, jak se náboženství projevují, jsou jejich božsky duchovní skutečnosti tvořící jejich základ, které nechaly nad lidstvem vzejít světovou moudrost jako svítící hvězdu na jeho cestě do budoucnosti.

Z němčiny přeložila Eva Oliveriusová